

Holzer, Jerzy

"Die Angestellten vor dem Nationalsozialismus. Ein Beitrag zum Verständnis der deutschen Sozialstruktur 1918-1933", Hans Speier, Göttingen 1977 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 69/4, 745-746

1978

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

tatecznej klęsce państw centralnych, było spowodowane słabością niemieckiej burżuazji.

W pracy Gondy wielokrotnie przewija się sprawa polska, przede wszystkim jako przedmiot rokowań między państwami Dwuprzymierza, będący też najczęściej przedmiotem wzajemnych sporów. Temu ostatniemu aspektowi stosunków niemiecko-austriackich poświęcił autor osobny podrozdział (s. 372—376). Jeżeli przy omawianiu spraw czeskich czy południowosłowiańskich autor korzysta z literatury w językach tych narodów, to przy sprawach polskich ogranicza się do literatury węgierskiej⁵ i niemieckojęzycznej. Konsekwencją tego są niejasności lub pomyłki w tych miejscach, gdzie Gonda wchodzi nieco głębiej w zawile realia sprawy polskiej⁶.

Pomijając szereg niedokładności w pisowni nazwisk⁷, trzeba stwierdzić, że równie interesująca jak bogata i skomplikowana problematyka pracy, zwłaszcza w partiach dotyczących monarchii habsburskiej, nastreczyła autorowi wiele trudności konstrukcyjnych, spowodowała wyekspozowanie pewnych wątków dziejów Austro-Węgier, z marginalnym potraktowaniem, lub wręcz pominięciem innych, nie mniej istotnych⁸. Nie przekreśla to wartości pracy, wynikającej z przekonującego przedstawienia wpływu sytuacji wewnętrznej obu mocarstw centralnych na ich politykę zagraniczną (cele wojenne). Niebagatelną zaletą książki jest też opublikowanie jej w języku niemieckim, co czyni ją dostępną dla szerokiego grona badaczy dziejów Europy Środkowej w czasie I wojny światowej.

Jan Lewandowski

Hans Speier, *Die Angestellten vor dem Nationalsozialismus. Ein Beitrag zum Verständnis der deutschen Sozialstruktur 1918—1933*. „Kritische Studien zur Geschichtswissenschaft”, Bd. 26, Vandenhoeck und Ruprecht, Göttingen 1977, s. 202.

Pierwszą refleksją, jaką budzi ukazanie się drukiem monografii Hansa Speiera jest zaskoczenie względnie trwałą wartością opracowania, które w pierwszej wersji powstało ponad czterdzieści lat temu. Dla badaczy dziejów najnowszych jest to refleksja optymistyczna, oczywiście pod warunkiem, że zadanie swe będą pojmowali równie rzetelnie, jak czynił to Speier na początku lat trzydziestych. Prawda, że autor przyznaje się do modernizacji tekstu, oczywiście dla czytelnika tam, gdzie Speier odwołuje się do osiągnięć badawczych ostatniego czterdziestolecia; częściowo mniej sprawdzalnej, bo wyrażającej się w zmienionej lub bardziej precyzyjnej interpretacji źródeł — o czym Speier sam informuje w przedmowie. Trudno jednak oprzeć się przekonaniu, że zrąb podstawowy dzieła pochodzi rzeczywiście z lat trzydziestych, choć konfrontacje są niemożliwe, bowiem owa pierwsza wersja nie ukazała się drukiem.

⁵ Na szczególną uwagę zasługuje tutaj praca o polityce rządów Austro-Węgier wobec sprawy polskiej: K. Szokolay, *Az osztrákmagyar kormány lengyel politikája az első világháború idején*, Budapest 1967.

⁶ Jako przykład może służyć zdanie dotyczące sprawy chełmskiej w 1918 r. (s. 379): *Die Taktik der Brestler Friedensverhandlungen wurde von den deutschen und österreichisch-ungarischen Partnern auf den Berliner Besprechungen vom 5.—6. Februar — beschlossen. Die Hauptfragen waren die Schaffung einer ukrainischen Provinz Ostgalizien durch Anschluss des Kreises Cholm an die Ukraine*. Autor nie wykorzystuje także prac radzieckich, a z literatury polskiej powołuje się na opublikowaną w języku niemieckim rozprawę H. Batowskiego, *Nationale Konflikte bei der Entstehung der Nachfolgestaaten*, [w:] *Die Auflösung des Habsburgerreiches. Zusammenbruch und Neuorientierung im Donauraum*, Wien 1970, s. 338—358.

⁷ Dotyczy to głównie nazwisk słowiańskich. Nazwisko rosyjskiego ministra spraw zagranicznych występuje w wersji Sasonow, Sassanow i Sassonow.

⁸ Por. przedstawienie sytuacji wewnętrznej Austro-Węgier w 1918 r. u Gondy i w cytowanej już pracy R. G. Plaschki, H. Haselsteinerja i A. Suppana.

Młody socjolog napisał pracę, która miała się ukazać w 1933 r. Przyczyny polityczne uniemożliwiły publikację, Speier wyemigrował do Stanów Zjednoczonych, stał się jednym z licznej grupy intelektualistów niemiecko-amerykańskich, dziś zaś — jako sędziwy badacz — wydał dzieło swych młodych lat.

I oto druga refleksja. Problematyka badawcza wydaje się nadal płodna, choć mieści się już dziś tylko częściowo w zakresie socjologii, ze względu zaś na umieszczenie jej w czasie należy raczej do zakresu nauki historycznej. Podkreśla to zresztą fakt publikacji w ramach historycznej serii. Granica między socjologią a nauką historyczną okazuje się mało ostra. Historyk, który dziś zapragnąłby zmierzyć się z tematem, sięgnąłby po podobne metody badawcze. Zabrakłoby mu tylko ogromnej wiedzy pozaźródłowej, jaką dysponował autor, przede wszystkim z pożytkiem dla siebie, choć także — jeżeli rozumieć pewne ujawnione kierunki zmian interpretacji w porównaniu z pierwszą wersją — z niektórymi skutkami negatywnymi, przerostem niekontrolowanych czasem emocji. Ostatecznie jednak dzieło socjologiczne sprzed lat czterdziestu okazuje się wartościowym dziełem historycznym.

Speier pragnął w swej pracy ująć wszechstronnie problematykę związaną ze specyficznymi niemiecką grupą *Angestellten*, tj. pracowników umysłowych prywatnych, a częściowo także państwowych i samorządowych, ale pozbawionych statusu urzędniczego. Zresztą za najistotniejszą lukę książki uważałbym brak konfrontacji owych *Angestellten* i *Beamten*, kategorii bardzo pokrewnych, różniących się w znacznie mniejszej mierze obiektywną sytuacją społeczną, w znacznie większej zaś mierze położeniem prawnym. Obie grupy były przy tym heterogeniczne.

Czterdziestoletni rodowód dzieła poznać można znacznie wyraźniej w pierwszych dziewięciu rozdziałach, podejmujących zagadnienia *sensu stricto* społeczne: struktury horyzontalnej i wertykalnej oraz świadomości społecznej. Te rozdziały są zarazem najbardziej interesujące, choć oparte na źródłach opisowych i statystycznych dostępnych już w okresie przygotowania pierwszej wersji. Po prostu wiedza nasza nie uległa przez ten czas pogłębieniu, zasób źródłowy niewiele się powiększył, zaś nowatorskie w latach trzydziestych metody badawcze nadal się nie przestarzały. Speiera interesowało wewnętrzne uwarstwienie *Angestellten*, ich pochodzenie społeczne, możliwości awansu społecznego, poziom wiedzy formalny i faktyczny, prestiż społeczny w ocenie własnej i ocenie innych grup, oddziaływujące na świadomość koncepcje wyznaczające ten prestiż, obiektywne i subiektywne wyznaczniki stosunku do robotników oraz do przedsiębiorców. Szczególnie ciekawe wydają się rozważania dotyczące wielkości występujących w Niemczech hierarchii społecznej prestiżu jako zjawiska charakterystycznego dla niestabilnego porządku społecznego. Jest to refleksja (poparta sporym materiałem dowodowym), która ma bardziej uniwersalny charakter, przekracza wymiar tych w czasie i przestrzeni ulokowanych zjawisk, którymi Speier zajmował się.

Mniej odkrywcze, choć nieraz pożytecznie porządkujące wydają się następne rozdziały, poświęcone świadomości politycznej oraz formom organizacyjnym i aktywności politycznej. Są one w bardzo dużym stopniu oparte na literaturze naukowej opublikowanej w ostatnim trzydziestoleciu, scalają w jeden kompleks znany już materiał faktograficzny oraz wynikające z niego, na ogół zgodne wnioski o szczególnej podatności grupy *Angestellten* na oddziaływanie idei nacjonalistycznych w ich narodowosocjalistycznej formie.

Książkę Speiera zaliczyć można do klasycznych pozycji z zakresu badań przedmiotu szczególnie nieostręgo, jakim są grupy pracowników umysłowych, niezależnie od tego, czy jak w zachodniej Europie mieścić się one będą w zbiorczym pojęciu *Mittelstand* lub *middle class*, czy jak we wschodniej Europie w zbiorczym pojęciu „inteligencja”.

Jerzy Holzer